

DEVESTERNIZACIJA ZNAJANJA (2)

Syed Muhammed al-Naquib al-ATTAS

Islamski sistem reda i discipline

Mi smo već ranije govorili o islamskom sistemu reda i discipline. Sam po sebi, islam je sažetak Božanskog kosmičkog reda i discipline, i čovjek koji je svjestan svoje sudbine u islamu zna da se on nalazi u redu i disciplini, koji nalikuju na jedan grad, minijaturno kraljevstvo; u njemu se, kao i u cijelom čovječanstvu, manifestiraju Svojstva Stvoritelja, što, u obratnom smjeru, naravno, nije slučaj. Čovjek zna da saznaje i da mu iskustvo znanja govori da on neposredno biva i postoji; sam i umnožen, onaj koji postoji i u isto vrijeme prolazi – čovjek je, sa jedne strane, *stalan*, a s druge strane – *promjenljivo*. Njegov personalitet od rođenja do smrti kao fenomenalnog bića ostaje bez promjene, iako se njegovo fizičko biće mijenja svakoga časa i trpi konačnu disoluciju. Sve je to u skladu sa činjenicom da se njegov personalitet odnosi na ono što je stalno u njemu - na njegovu racionalnu dušu. Ondje gdje nema ovog kvaliteta stalnosti, tu ne može biti mogućnosti za znanje koje je inherentno njemu. Tako se znanje prve vrste, koje je čovjekov život i hrana, odnosi na racionalnu dušu; a obrazovanje kao cjelina i traženje znanja vode prvaj vrsti znanja, i što se tiče njegova personaliteta, njemu se nameće kao dužnost znanje o preduvjetima prve vrste znanja

(i.e. *fard 'ayn*). U pogledu na stalnu prirodu njegova personaliteta, obrazovanje u islamu je kontinuirani proces kroz čitav njegov život na zemlji i ono pokriva sve aspekte njegova života. Sa lingvističke tačke gledišta, moramo primijetiti da se termin *'ilm* u islamu upotrebljava kako bi obuhvatio totalitet života - njegov duhovni, intelektualni, vjerski, kulturni, individualni i društveni sadržaj - što znači da je njegov karakter univerzalan; on nužno vodi čovjeka njegovom spasu. Ne postoji nijedna druga kultura i civilizacija u kojoj bi ovaj termin obuhvatio sve aktivnosti u ljudskom životu. Možda se upravo u ovoj činjenici krije razlog zašto su organizacija, presađivanje i širenje znanja bili shvaćeni kao sistem reda i discipline koji su svojstveni onome što se u arapskom jeziku naziva *kulliyah* (fakultet), konceptu koji u sebi nosi ideju *univerzalnog*. Mi znamo da je od najranijih perioda islam – signifikantno – počinjao svoj obrazovni sistem sa džamijom kao njegovim središtem; i džamija (*jami'*) je nastavila biti njegovo središte čak – izuzmu li se neki slučajevi - do naših dana, a uz nju su se razvijale i ostale obrazovne institucije kakve su, npr., mekteb, *bayt al-hikmah*, druženje učenjaka i studenata (*majalis*), *dar al-'ulum* i medrese. U oblasti medicine, astronomije i duhovnih disciplina dizale su se bolnice, opservatorije i tekije (*zawiyah*) u derviškim bratstvima. Mi također znamo

da su rani univerziteti na Zapadu bili formirani nakon islamskih originalnih univerziteta. Ja o tome imam nešto malo informacija, ali, kada je riječ o originalnom konceptu univerziteta unutar islamskog sistema obrazovanja i njegovom širenju, može se reći da je originalni islamski koncept, koji ima svoju strukturu univerziteta, izvršio snažan utjecaj na zapadnjačke kopije. Opća karakteristika i struktura univerziteta danas, čije su prave pravcane kopije modeli na Zapadu, još uvijek odaje znakovite tragove svoga islamskog porijekla. U samom nazivu za ovu instituciju, koji je izveden iz latinskog jezika, *universitatem*, jasno se odražava original islamskog *kulliyah* (od arap. *kull* - sve; *kulliyah* - institucija koja obuhvata sve naučne discipline- op. prev.). Nezavisno od uloge medicine u islamskom podučavanju i njezinom ranom i velikom utjecaju na Zapadu, anatomski koncept *faculty*, koji se uporno vraća na *quwwah* (moć) i koji se odnosi na *moć koja je inherentna tijelu kao organu*, najviše je znakovit, i to ne samo - po mome mišljenju - u uspostavljanju svoga islamskog porijekla nego i u demonstraciji činjenice da, pošto se koncept fakulteta odnosi na živo biće u kome se održava svojstvo "znanja" i pošto je ovo znanje vladajući princip koji određuje njegovo mišljenje i djelovanje, i univerzitet mora biti zamišljen po ugledu na opću strukturu čovjeka - u formi, funkciji i svrsi. To je onda značilo da bude mikrokosmička reprezentacija čovjeka - uistinu, Univerzalnog Čovjeka (*al-insan al-kulliy*).

Ali univerzitet koji se kasnije razvio na Zapadu i po čijem obrascu se danas osnivaju univerziteti na skoro čitavoj Planeti nije refleksija čovjeka. Poput čovjeka koji nema svoga personaliteta, ni moderni univerzitet nema svoj stalni, vitalni *centar*, u sebi nema onaj stalni princip na kome se uspostavlja konačna svrha toga univerziteta. On i dalje smjera da postane univerzalan, čak proklamira da posjeduje fakultete i odsjeke poput tijela koje ima organe - ali tu ne postoji intelekt, da kažemo: intelekt sa dušom, osim samo u terminima čiste administrativne funkcije održavanja i fizičkog razvitka. Njegov razvoj nije vođen *konačnim* principom i definitivnom svrhom, već jednim relativizirajućim principom koji tjera na neprekidno traženje znanja, bez apsolutnog kraja na umu. To je znak koji postaje

dvosmislen - za razliku od kur'anskog koncepta *ajeta*, znaka - zato što on skreće pažnju na samog sebe (i.e. na nauke radi nauka) umjesto na ono na što se misli da ga on predstavlja (i.e. na čovjeka), zbog čega proizvodi stalnu konfuziju pa čak i skepticizam. Zbog sekularnog temelja zapadne kulture, o čemu je raspravljano u uvodu, univerzitet je upregnut u sekularnu *relativnu* svrhu, i to je razlog zašto on odražava sekularnu državu i društvo, a ne univerzalnog *čovjeka*. Nikada nije postojao, niti će ikada postojati, *osim u islamu, u ličnosti poslanika Muhammeda, a.s.*, Univerzalni Čovjek (*al-insan al-kamil*) koji bi mogao biti odražavan, u mikrokosmičkoj reprezentaciji, kao "univerzitet". Nijedna država niti društvo ne mogu biti zbiljski uzeti u obzir da mogu posjedovati atribut zvani znanje - jer to individualno posjeduje samo čovjek. Čak i kad bi se pokazalo da moderni univerzitet može biti koncipiran po ugledu na čovjeka, to bi bio portret *sekularnog* čovjeka, racionalne životinje koja je lišena duše, sličan kružnici koja nema centra. Različiti fakulteti i odsjeci unutar tih univerziteta, poput različitih moći i čula u tijelu, u modernom univerzitetu nemaju međusobne koordinacije, svaki je preokupiran vlastitom beskrajnom potragom, svaki prakticira vlastitu "slobodnu volju", i tu onda nema jedne koherentne volje jednog bića, zbog čega nema ni "postojanja" - svi su u "postajanju". Može li suditi zdravo i koherentno onaj ko razmišlja o sasvim drugoj stvari, u isto vrijeme prima k znanju nešto potpuno različito od onoga o čemu razmišlja, onaj koji svaki put iznova govori o nečem sasvim različitom, onaj koji sluša različite glasove i svaki put iznova gleda različite stvari? Moderni univerzitet je sažetak, epitom čovjeka u stanju *zulma* (nepravde), u stanju u kome se održava bodrenjem, uzdizanjem i legitimizacijom sumnje i pretpostavke kao epistemološkog oruđa u naučnom istraživanju. Kur'an-i kerim na više mjesta odbacuje takav metod i žigoše one koji se ponašaju suprotno znanju. Sumnja (*shakk*), pretpostavka i nagađanje (*zann*), svađa i prepirka (*mira'*, i.e. *jadala*), sklonost duha ili duše ka sirovoj strasti (*hawa*) - sve se općenito smatraju prezrenima, tim više kada se primjenjuju kao maskerada od znanja. Mi moramo istaći jednu znakovitu činjenicu kada je riječ o zapadnoj kulturi i civilizaciji, a u vezi

sa sociologijom znanja, da je Zapad definirao znanje pojmovima naučnog napora kao kontrole prirode i društva. Respektu prema čovjeku kao pojedincu, samousavršavanju, identifikaciji i uzdizanju njegova personaliteta i želje da uči o Božanskom redu u svijetu i o spasu, o toj najvažnijoj *svrsi* znanja - pošto je to njegova istinska priroda - Zapad nikada nije pridavao značaja. To je tako zbog činjenice da Zapad ne priznaje jednu Stvarnost da bi je ugradio u svoju viziju; kao što ne priznaje jedan, validan sveti tekst da bi usaglasio i afirmirao život u skladu sa njim; kao što ne priznaje jednog humanog Vodiča čije bi riječi, djela i unutarnji život mogli poslužiti kao model prema kome bi uredili svoj život, kao Univerzalnog Čovjeka. Kao muslimani, mi ne možemo prijeći preko ove jako važne činjenice; pošto islam unutar sebe oličava sva tri temelja znanja i djelovanja koji su naprijed spomenuti, zbog čega je klasificirao znanje u dvije vrste i učinio jasnim koncept znanja o preduvjetima (*fard 'ayn*) koji *moraju* oblikovati bazičnu srž svekolikog obrazovanja. (...)

I

BOG

Znanje
al-'ilm

Božije znanje nije tema ovog teksta. Ovdje se ukratko razmatra samo Božije znanje kao objavljeno i čovjeku dato znanje.

Kur'an-i kerim

Sunnet

Mudrost i duhovno znanje (*hikmah - 'ilm al-ladunniyy*)

Objavljeni zakon (*shari'ah*)

II

Čovjek

Znanje iz prirodnih nauka (nauke o prirodi, fizika, primijenjene nauke, društvene nauke itd., te estetika; stjecanje ovog znanja obaveza je samo nekih - *fard kifayah*).

Znanje o preduvjetima (o pitanjima iz rubrike I): Kur'an-i kerim - egzegeza, komentar - *tawhid*. Principi islama - *islam - iman - ihsan*, život Muhammeda, a.s. *Sunnet. Hadis* i vjerske nauke. Etika. Arapski jezik. Stjecanje ovog znanja obaveza je svih (*fard 'ayn*).

III

Univerzitet

Specijalizacija

Bilješka. Sa respektom prema sistemu reda i discipline u obrazovnoj sferi, gornja shema se spušta prema univerzitetu, koji je najviši stepen obrazovnog sistema. Međutim isti obrazac poput zamisli o univerzitetu može se primijeniti na niže nivoe u gradaciji od najnižeg do najvišeg.

Završna razmatranja i sugestije

Na prethodnim stranama, uključujući poglavlja II, III i IV, pokušao sam razjasniti određene *ključne koncepte* koji se tiču prirode i svrhe znanja u islamskom svjetonazoru te da demonstriram fundamentalnu prirodu njihovih međusobnih odnosa i međuzavisnosti. Ovi ključni koncepti moraju oblikovati suštinske elemente islamskog sistema obrazovanja. Ti koncepti su:

1. koncept vjere (*din*),
2. koncept čovjeka (*insan*),
3. koncept znanja (*'ilm* i *ma'rifah*),
4. koncept mudrosti (*hikmah*),
5. koncept pravde (*'adl*),
6. koncept ispravna i dobra djela (*'amal* kao *adab*) i
7. koncept univerziteta (*kulliyah - jami'ah*).

U praktičnoj primjeni, prvi koncept odnosi se na *svrhu* traženja znanja i uključivanja u obrazovni proces; drugi na *područje djelovanja* toga znanja; treći na *sadržaj*; četvrti na *kriterij* u odnosu drugi i treći; peti na *razvoj* u odnosu na četvrti; šesti na *metod* u odnosu na prvi do petog; i sedmi na *formu implementacije* u odnosu na sve prethodne koncepte.

Objašnjavajući ključne koncepte koji su svojstveni prirodi i svrsi znanja i demonstrira-

jući temeljne prirode njihovih međuodnosa i međuzavisnosti, mi se u ovom i prethodnim poglavljima samo ukratko dotičemo te materije, ali to je bilo važno istaći s obzirom na porijeklo, strukturu, metode i vrijednost znanja u kontekstu islama. Pitanje znanja se često ponavlja u ovoj knjizi, pa iako smo u nekoj od prethodnih bilježaka u ovom poglavlju rekli da se mi nećemo previše baviti filozofijskom i epistemološkom definicijom znanja nego njegovom općom klasifikacijom zamišljenom u njezinoj primjeni na sistem reda i discipline kako su oni opisani u islamskom sistemu obrazovanja, ipak je važno shvatiti šta islamski epistemološki kontekst uključuje i podrazumijeva. Pošto smo rekli da svekoliko znanje dolazi od Boga, dž.š., i da ga interpretira duša svojim duhovnim i fizičkim moćima, slijedi da bi najadekvatnija epistemološka definicija mogla biti da je znanje, uz opasku da ono vodi porijeklo od Boga, dž.š., prispijeće (*husul*) u dušu smisla (*ma'na*) stvari ili predmeta znanja; uz opasku da duša postaje njegov interpretator, znanje je dospijeće duše do smisla stvari ili predmeta znanja. Svijet prirode, onako kako je prikazan u Kur'an-i kerimu, slični na veliku knjigu; svaki detalj u tome svijetu, koji obuhvata najdalje horizonte kao i same nas, slični na riječ te velike knjige koja čovjeku govori o svome Autoru. Riječ je sama po sebi jedan znak, simbol; znati to u njegovom realitetu znači poznavati ono što ona uspostavlja, što simbolizira, što znači. Studirati riječ kao riječ, u pogledu njezina vlastitog realiteta, znači izgubiti stvarno polazište njezina istraživanja, pošto u tom slučaju riječ više ne predstavlja nikakav simbol ili znak, pošto se ona tada doima kao da je sačinjena samo da skrene pažnju na samu sebe; to nije ono što ona zbiljski jeste. Na sličan način, studiranje prirode, bilo koje pojedinosti, bilo kojeg predmeta znanja u Stvaranju, vođeno je radi dosizanja znanja o tome; ako se fraza "kako to stvarno jeste" uzme u značenju njegova navodno nezavisna realiteta, suštinski i egzistencijalno, ukoliko je to nešto što je konačno i samoopstojeće - onda je takvo istraživanje lišeno istinske svrhe, a traženje znanja postaje devijacija od istine, koja nužno problematizira validnost takvog znanja. Ukoliko se stvari postave na ovaj način, onda stvar ili predmet znanja postaje nešto drugo nego što to jeste, a to "drugo" - na-

jmanji racionalni i empirijski nivo svakodnevnog iskustva - referira njegovo značenje. Zbog ovog razloga mi smo znanje epistemološki definirali kao prispijeće *značenja* neke stvari u dušu ili prispijeće *značenja* neke stvari uz pomoć duše. Kada ovdje govorimo o "racionalnom" i "empirijskom", mi time ne odobravamo princip cijepanja duž metodoloških linija determiniranih onim što se na jednoj strani naziva racionalizmom, a na drugoj strani empirizmom, nego mi njih promišljamo u islamskom kontekstu koji nije isti kao zapadna filozofija i epistemologija. Razum i iskustvo su u islamu validni posrednici preko kojih se stječe znanje - znanje koje je na racionalnom i empirijskom nivou svakodnevnog iskustva. Mi tvrdimo da postoji jedan drugi nivo, ali čak i na ovom, duhovnom nivou razum i iskustvo ostaju validni - i samo oni pripadaju transcendentnom sloju. Na ovom nivou racionalno se stapa s intelektualnim, empirijsko s onim što pripada autentično duhovnim iskustvima kakvo je, npr., unutarnje osvjedočenje (*shuhud*), duhovna slast (*dhawq*) i druga uzajamna stanja transempirijske svijesti. Ovo je nivo *tesavvufa*, koga sam ranije definirao kao "primjenu Šerijata na stepenici (*maqam*) *ihsana*" i koji postaje kontekst u kome znanje znači sjedinjenost (*tawhid*).

Prilikom procjene sadašnje situacije u pogledu formulacije i širenja znanja u muslimanskom svijetu nama mora biti jasno da je infiltracija ključnih koncepata sa Zapada unijela konfuziju koja će u konačnici donijeti teške posljedice ukoliko tu infiltraciju ne zaustavimo. Ono što se formulira i rasprostire kroz univerzitete i druge institucije učenja od nižih do viših nivoa ustvari je znanje *stopljeno* sa karakterom i personalitetom zapadne kulture i civilizacije i *oblikovano* u talionici zapadne kulture (v. *Uvod*), i naš će zadatak u prvom redu biti *da izoliramo elemente* koji su uključeni u ključne koncepte koji čine tu kulturu i civilizaciju. Ovi elementi i ključni koncepti uglavnom su preovlađujući u onim granama znanja koje pripadaju humanistici, ali se mora naglasiti da ti elementi i ključni koncepti moraju biti izolirani i iz prirodnih i fizičkih nauka, posebno u onom njihovom segmentu gdje se *interpretiraju činjenice i formuliraju teorije*, jer interpretacija i formulacija pripadaju sferi društvenih nauka. "Islamizacija" sadašnjeg znanja precizno znači da,

nakon procesa izolacije o kome je riječ, znanje postane oslobođeno elemenata i ključnih koncepata koji su izolirani a *onda* stopljeni sa islamskim elementima i ključnim konceptima koji, s obzirom na njihovu osnovnu prirodu definiranu kao *fitra*, ustvari prožimaju znanje sa kvalitetom njihove prirodne funkcije i svrhe i na taj način čine *istinsko znanje*.¹ Nemoguće je prihvatiti sadašnje znanje kao takvo pa se *onda* nadati da se ono “islamizira” pukim “kalemljenjem” ili “transplantacijom” u islamske nauke i principe; ovaj metod proizvodi konfliktne rezultate, koji nisu ni korisni ni poželjni. Ni “kalemljenje” ni “transplantacija” ne mogu proizvesti željeni rezultat ako je “tijelo” zaposjednuto stranim elementima i ako je razoreno bolešću. Strani elementi i bolest trebaju biti odstranjeni i neutralizirani prije nego što tijelo znanja bude iznova oblikovano u “talionici” islama.

Naš slijedeći važan zadatak bit će formulacija i integracija suštinskih islamskih elemenata i ključnih koncepata tako da oni proizvedu kompoziciju koja će obuhvatiti srž znanja koja će *onda* biti razvijena u našem obrazovnom sistemu od nižih do viših nivoa poštujući stepene zamišljene u suglasju sa svakim nivoom. Srž znanja na univerzitetskom nivou, koja mora biti formulirana prije nego na bilo kojem drugom nivou, mora biti komponirana od sadržaja koji su svojstveni prirodi čovjeka (*insan*), prirodi vjere (*din*) i čovjekova razvoja u njoj - i to od znanja (*ilm* i *ma'rifah*), mudrosti (*hikmah*) i pravde (*adl*) uz poštovanje prema čovjeku i njegovoj vjeri - i prirodi dobroćinstva (*amal-adab*). Ti sadržaji će se odnositi na koncept Boga, Njegovu Suštinu i Svojstva (*tawhid*), Objavu (Kur'an-i kerim), njezin smisao i poruku, objavljeni zakon (*shari'ah*) i ono što iz toga neophodno proizlazi: poslanika Muhammeda (Allah mu podario mir i blagoslovio ga), njegov život i *sunnet*, historiju i poruku poslanika koji su bili prije njega. Oni će se također odnositi na znanje o principima i praksi islama, iz vjerskih nauka (*ulum al-shar'iyah*), u koje moraju biti uključeni legitimni elementi *tesavvuf*, islamske filozofije, uključujući kosmološke doktrine koje pripadaju hijerarhiji postojećeg, znanje o islamskoj etici i moralnim principima te o *adabu*. Ovome mora biti pridodato znanje iz arapskog jezika i islamskog svjetonazora u

cjelini. Ova srž znanja, integrirana i komponirana u harmoničnom jedinstvu i zacrtana na univerzitetskom nivou kao model strukture i sadržaja za ostale nivoe, mora se čvrsto i neumitno odraziti na sukcesivne jednostavne forme na sekundarnim i primarnim nivoima obrazovnog sistema. Na svakom nivou, srž znanja mora biti zamišljena tako da bude identično sačinjena za primjenu u obrazovnom sistemu diljem čitavog Svijeta islama, pošto je obaveza svakog muslimana (*fard 'ayn*) da stekne tu srž znanja.

Uz respekt prema znanju iz drugih oblasti koje su označene kao obavezne samo za neke ljude (*fard kifayah*), neka bude istaknuto da ovo znanje mora biti prožeto islamskim elementima i ključnim konceptima *nakon* što strani elementi i ključni koncepti budu izolirani iz svake naučne grane. Ovom znanju mora biti pridodano znanje iz islamske historije, kulture i civilizacije, islamskog mišljenja i razvoja nauka u islamu. U istu kategoriju spada i novi kurs komparativnog studija religija, ali sa islamske tačke gledišta, te zatim studiranje zapadne kulture i civilizacije; ovo stoga što će ti studiji biti načini da muslimani shvate tu kulturu i civilizaciju koja je bila, koja jeste i koja će nastaviti da bude u konfrontaciji sa islamom. Znanje o svemu navedenom osigurati će logični kontinuitet u postepenom obrazovnom procesu od one srži znanja do naučnih oblasti koje smo ovdje svrstali u drugu vrstu. Nema sumnje, ovome će biti pridodati mnogi novi predmeti istraživanja. Određivanje niza prioriteta, uz uzimanje u obzir individualne sklonosti i truda, nakon različitih grana znanja iz različitih oblasti, sigurno će zavisi od njegove odgovarajuće koristi i dobra za pojedinca, društvo i državu. Formulacija koncepta “odgovarajuća korist i dobro za pojedinca, društvo i državu” mora biti sadržana u formi općih principa na koje se odražavaju islamski elementi i ključni koncepti. Iz ovoga proizlazi da taj niz prioriteta uz uvažavanje ličnog izbora ne može biti ostavljen na prosudbu pojedincima, nego on, isto tako, mora biti planiran u suglasju sa kurentnim potrebama pojedinca – društva – države, što nije ništa drugo do članovi Zajednice. Budući da je, u slučaju srži znanja, to obaveza koja je usmjerena jednom i drugom spolu, u slučaju znanja iz druge vrste za samo neke grane može se reći da “pripadaju”

ženama, kao što neke mogu biti obaveza samo za muškarce i samo za neke žene. U pogledu upisa na više stepene obrazovanja, za pojedinca nije dovoljno samo da mu se dozvoli da se kvalificira na temelju dobrih rezultata u formalnim naučnim predmetima, što je danas praksa svugdje u svijetu. Da, lično ponašanje se uzima u obzir kao važan sastavni dio u mnogim obrazovnim sistemima, ali njihove su predstave o ličnom ponašanju nejasne, neodređene, i one se u stvarnosti ne primjenjuju efikasno u obrazovanju; ne postoji objektivni sistem koji bi ostavio testament na osnovu kojeg bi se određivala priroda ovih elemenata iz ličnog vladanja i ponašanja koji su nepoželjni za svrhe višeg podučavanja koje vodi do imenovanja na odgovorne funkcije i dužnosti. Nije ni moguće ni praktično uspostaviti sistem koji bi se primjenjivao u obrazovanju a kojim bi se neki pojedinac odstranio iz višeg obrazovanja. Znanje (i.e. *fard kifayah*) nije nužno pravo svakog čovjeka; u islamu niko nema pravo da čini ono što je loše; to bi bilo u kontradikciji sa svrhom obrazovanja. Činiti nepravdu nije *pravo*. Činiti nešto što islam smatra lošim mora biti destruktivno po pojedinca, društvo i državu, a to se svodi na tri poroka: laganje, kršenje obećanja i izdaju povjerenja. Kur'an-i kerim je snažno prekorio činjenje ovih poroka koji uzrokuju čovjekov pad i koje čovjek ne čini samo prema svojim bližnjima nego i prema Samom Allahu, dž.š. Budući da se dubokoumni smisao hadisa koji prenosi Abu Hurayra, radijallahu 'anhu - Allah bio zadovoljan njime, odnosi na licemjera, koji, kada govori - laže, kada obeća - prekrši obećanje i kada mu se nešto povjeri - on izda to povjerenje,

Ja bih rekao da je ovaj veoma poznati hadis dubokouman ne samo po tome što on ukratko navodi i precizira prirodu najdestruktivnijih ljudskih poroka nego i po tome što nam on nudi jasnu indikaciju za *kriterij* koji treba biti usvojen kada sudimo o ljudskom karakteru i ponašanju. Ja vjerujem da ovaj hadis nije toliko zapažen kao mudri savjet čija je primjena ostavljena samo za individualno prosuđivanje i odgovornost, nego je on to i po tome što bi on morao biti unesen u obrazovnu oporuku koja bi se primjenjivala kao moralna pouka na sve koji prolaze kroz obrazovni proces. Takva oporuka, primijenjena pozitivno i efikasno na svim nivoima obrazov-

nog sistema, pomogla bi da se u muslimanskom društvu, državi i vladavini pojava izdaje povjerenja, koje vodi nepravdi i neznanju, svede na minimalnu mjeru.

Prostor nam ne dozvoljava da ovdje zalazimo u detalje. Ovo poglavlje je zamišljeno tako da samo jače istakne problem znanja i obrazovanja te mogućnosti i prihvatanja nekih njegovih rješenja kako bismo na jednom mjestu sakupili ključne koncepte i obrazložili ih u korektnoj islamskoj perspektivi. Ukoliko je sav ovaj skromni pokušaj i na najmanji način uspio da nas sučeli sa ovim izazovom i makar malo doprinese nekom istinskom i ispravnom odgovoru na taj izazov, onda zahvala i veličanje pripadaju Allahu, dž.š., za svaki trun dobra koje se ispunilo Njegovom pomoći i uputom.

Detalji o formulaciji i integraciji srži znanja, sklad u razvoju znanja u oblastima akademskih struktura i prioritetni okvir u sistemu reda i discipline metodološki će biti postavljen samo ukoliko ga tim eksperata, naučnika i mislilaca koji imaju iskustva u akademskoj administraciji temeljito izuči. Ovaj tim treba da se okupi na jednom mjestu gdje bi iznova razmotrio neophodna sredstva koja bi bila prikladna i upotrebljiva, gdje bi konsultacije, diskusije i istraživanja svih njegovih članova pomogla u koordinaciji bez prekomjernih troškova ljudskih i finansijskih resursa i vremena.

Nacrt za gore predloženi koncept i rekonstrukciju akademskog i administrativnog sistema u skladu sa prioritetima mogao bi biti pripremljen za nekoliko narednih godina. Kada bi se to usavršilo, eksperimentalna faza, počevši od univerziteta, mogla bi krenuti u operativni dio. Naravno, uz asistenciju i pomoć mudrih i dalekovidnih muslimanskih vlada rezultati bi stigli tek u jednom dužem periodu. Ovaj projekat je realan i on zahtijeva inicijalnu fazu hitnog istraživanja i pripreme nacрта i eksperimentalnu fazu u postavljanju islamskog univerziteta. Kritičke procjene i ocjene funkcioniranja tog univerziteta i njegovo ostvarivanje u skladu sa nacrtom sigurno će uzeti nekoliko godina u što bi bila uključena i procjena bar prve generacije diplomiranih studenata te metodološke analize i korekcije grešaka u procesu usavršavanja sistema sve dok univerzitet ne bi zadovoljio.

Kada bi se dostigla prva faza, taj sistem bi mogao biti preporučen većini Svijeta islama i mogli bi se planirati i ostvarivati daljnji koraci u vezi sa nižim nivoima u obrazovnom sistemu nakon što bi obrazac univerziteta bio usavršen do kraja. Kratkoročne i kratkovidne solucije problema ove veličine bile bi samo jalov pokušaj. Naši veliki i bogobožni preci bistrih vizija, britkog intelekta i duhovne dubine stoljećima su gradili divni sistem mišljenja i djelovanja uz Allahovu

pomoć i s Njegovom uputom, i ukoliko mislimo da se uspnemo do istih očekivanja, mi moramo ponizno oponašati njihov primjer. **m**

Preveo s engleskog:
Džemaludin LATIĆ

Bilješke:

- ¹ Istinsko znanje saglasno je sa *fitrom*. Ovo mišljenje odgovara argumentu na str. 132. V. i bilješku 116.